

ש פ ע ת י ן

בטאון איגוד מורים למקצועות הקודש
במוסדות על יסודיים דתיים

בי"ה, שבט-ניסן תשמ"ז
שנה כ"ד, גליון מס' 88-89

- בשער
- תורה — נ"ך
- משנה — תלמוד
- דינים — בירור-הלכה
- דברי עיון וחינוך
- בשדה ספר

● **המערכת:**

ברנשטיין שלמה חיים
וינטר אלימלך
זיכל מאיר
לוי שמעון
סלושץ צבי
רפאלי דוד

● **העורך:**

שחור דב

● **כתובת המערכת:**

רח' הרב הרצוג 36,
בת-ים
מיקוד 59461
טל' 03-862495

בסיוע משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי

התוכן

בשער

דבר המערכת 3

תורה - נ"ך

אלה תולדות יעקב יוסף - האש והלהבה - אהרון בורנשטיין 5
נפתוליו של נפתלי - יעודם של שבטי ישראל - רפי יעקבי 10
"אעברה בארצך..." עיון פרשני בחומש דברים, פרק ב' - דבורה קופמן 19
יהוא - המלך המחושב - אליהו מנחם גויטין 24
שמיטה ויובל בנבואת ירמיהו - זאב ברונר 32
עיונים במזמור צ"ד בתהילים - הרב יהודה שביב 35
מבחר ביבליוגרפיה לחמישה חומשי תורה - אסף מילי 40
כחינות הבגרות בתנ"ך - תשמ"ו - הרב שמואל אמיתי 52

משנה - תלמוד

על הוראות י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן בשעורי גמרא -
הרב שמעון לוי 56
משנה שביעית - מבנה פרקיה - משה קליין 66
גבולות החובה של האב בלימוד תורה לבנו - בירור סוגיית "כל מצוות..." -
מס' קדושין כ"ט - הרב דוד רפאלי 72
מאגדות השמיטה - לבירור הסוגיא במס' סנהדרין ל"ט - יהודה ברנדס 78

דינים - בירור הלכה

מצוות צריכות כוונה - הרב אלימלך וינטר 81
ה"גדול תלמוד תורה יותר מהצללת נפשות?" - אברהם קורמן 89
הצעה למבחן בהלכות ברכות - בני גור 93

דברי עיון וחינוך

עם ישראל וסגולתו בהגותם של הרב קוק והרב חרל"פ - יעקב הדני 95
שמיטה אצל הר"סיני למשמעות השמיטה וטעמה - ישראל רוזנסון 104
פטור ממסים לעוסקים בהוראה בספרות ההלכה ובתקנות קהל - ד"ר שמואל גליק 105

בשדה ספר

"שמיטה - תדריך לימודי" לר' מנחם בורשטיין - משה יעקובי/ד"ר משה שיף .. 110
"שבת ומועד בשמיטה" לר' חיים ישעיהו הדרי - הרב צבי א. סלושץ 111
"שבת שבתון" - השמיטה - פרשיותיה וטעמיה" לר' שמואל כץ - הרב מאיר זיכל 113
"על חטא ותשובה" לר' מאיר גרוזמן - הרב צבי א. סלושץ 115

בשער

דבר המערכת

במדורנו זה, בחוברת הראשונה של שנה"ל הנוכחית (גליון מס' 87), פנינו לחברינו המורים שיעבירו אלינו מאמרים מפרי עטם בנושאי השמיטה, לשם הדפסתם בחוברת הקרובה, כהזדמנות (כמעט) אחרונה לפרסום ולהפצת נושא חשוב זה בקרב המורים לשם שימוש ולתועלת עוד במהלך שנת השמיטה השתא. ואכן, הוצפנו במאמרים רבים. אולם מאחר שלא יכולנו לעכב מאמרים רבים אחרים, שאינם עוסקים בשמיטה, המונחים זה מכבר על שולחנו, לעת מועד הוצאתם לאור של החוברות הבאות, לא נותר לנו אלא לברור קומץ מייצג מבין המאמרים שהגיעונו על נושאי השמיטה, ושיבצנוהו בתוך כל אחד מהמדורים שבבטאונו. חלק מהמאמרים, יודפס בס"ד בחוברת הבאה שתצא עוד במהלך שנת השמיטה. חלק אחר, הוחזר לכותבים ועמם הסליחה!.

והנה כי כן, במדור תורה-נ"ך הוכנס מאמרו של חברנו זאב ברונר על "שמיטה ויובל בנבואת ירמיהו". במדור משנה-תלמוד שיבצנו מאמר עיוני חשוב, הדן בהיבט חדש במבנה המשנה ופרקיה, וכאמור, בנושא השמיטה, והוא: "משנה שביעית - מבנה ופרקיה" מפרי עטו של משה קליין. עוד מאמר מתחום זה: "מאגדות השמיטה" מאת יהודה ברנדס. במדור דברי עיון וחינוך שובץ מאמרו של ישראל רוזנסון, "שמיטה אצל הר"סיני, למשמעות מצות השמיטה". ואף במדור בשדה ספר מבצבץ לו נושא השמיטה בסקירותיהם של החברים ד"ר משה שיף ויעקובי על "שמיטה - תדריך לימודי" לר' מנחם בורשטיין, וכן בביקורת-סקירתו של הרב צבי א. סלושץ על "שבת ומועד בשביעית" לרב ר' חיים ישעיהו הדרי. וכו' בהערכותיו של הרב מאיר זיכל על "שבת שבתון" - השמיטה וטעמיה" לרב שמואל כץ.

מוזכר הוא אפוא ומטופל נושא השמיטה ולא נשמט ממדורי בטאונו, נקווה שמאמרים אלו יביאו תועלת ושימוש לציבור המורים, כמצופה.

באשר למאמרים האחרים בחוברת הכפולה שלפנינו, נזכיר ראשונה - מפני חשיבותו של החיבור והמחבר - את המאמר: "עם ישראל וסגולתו במשנות הרב קוק והרב חרל"פ", פרי עטו המבורך של מכובדנו מנהל האגף לחינוך הדתי במשרד החינוך, מר יעקב הדני, המתפרסם במדור דברי עיון וחינוך. עוד במדור זה מאמר מקיף בנושא: "פטור ממסים לעוסקים בהוראה בספרות ההלכה", מאת ד"ר שמואל גליק, שעשוי לשמח במיוחד את לבם של חברינו המורים היעוסקים בהוראה". אך דוק, אין זה מאמר ממדור "דינים-ברור הלכה", אלא ממדור "דברי עיון וחינוך" ואל להם לחברינו להתרגש משמחה מלקחיו וממסקנותיו.

משנת שביעית – מבנה פרקיה

מבוא

"כי תחבלות תעשה לך מלחמה", אמר רבי יוחנן: במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות של משנה" (סנהדרין מ"ב, א).

רבנו הגדול מרנא ורבנא הגאון רבי יהודה ליווא ב"ר בצלאל זלה"ה דרש: "לרוץ למשנה עד שנתחברו חבורות חבורות כתות כתות" (מהקדמת פרוש "תוספות יום טוב" למשנה).

רבי יוחנן משבח את מי "שיש בידו חבילות של משנה". המהר"ל מפראג מוסיף שיסנה "עד שנתחברו חבורות חבורות כתות כתות". אין ספק שמבחינה פדגוגית יותר מועיל הלימוד המקיף ומאגד את ההלכות מאשר לימוד הלכות פרודות. יחד עם זאת הנסיון לחבר משניות "כתות כתות" דומה בהרבה מקרים לעשיית מלחמה. לא פעם, הנסיון להכתיב הגיון למשנה גולש לדרשנות או שעוקר את המשנה ממקומה. רבים מהמפרשים והחוקרים המנסים לעמוד על מבנה הדברים, נאלצים תכופות להסתפק באותו סוג הסבר שמביאה הגמרא בפתיחת ברכות: "מלתא אגב אורחיה".

גיבושן השיטתי של "חבילות של משנה" מחייב את הלומד לענות על השאלות: מה הוא הפרק? מה הם חלקיו? האם החלוקה למשניות מושרשת בחלוקה "טבעית" בטקסט, או האם היא משרתת צורך דידקטי, שהוא מעיקרו חיצוני? האם אפשר למצוא בתוך פרקי משנה סימני תכנון שיאפשרו זהויה חד משמעית של חלקי הפרק? ואם נצליח לאתר את מרכיבי הפרק, מה יצא מכך? היתכן הגדרת מבנה שיאיר גם את התוכן? אלה השאלות המנחות את מחקרי במבנה הפרק.

הבעייתיות של התחום הזה, מודגמת היטב, בחלוקת הפרקים למשניות. מצד אחד, כתבי יד של הגמרא מביאים את פרקי המשנה בלתי מפוסקים. מצד אחר יש איזורים בתוך התלמודים, המרמזים על חלוקת הפרקים להלכות או משניות. יחד עם זאת קיימות במהדורות שונות של המשנה, חלוקות שונות. ניתוח ספרותי יכול לקבוע: אם יש יסוד בתוך הטקסט לחלק את הפרקים לרכיבים, ולהצביע בדרך זו על החלוקה הנכונה. זיהוי החלוקה הפנימית, יכול לאפשר את קביעתן של "חבילות של משנה".

כבר ציינתי במאמרי "כל חלקי הבית אחוזים זה בזה" (יופיע ב"עלי ספר" י"ג), שהפרק העשירי בערובין, שהחוקרים ראו בו "הלכות פרודות" (אלבק), הינו באמת חיבור ספרותי מובהק מתוכנו בדיוקנות. אחרי ניתוח דומה של מאות פרקים, התברר שמה שתארת בערובין פרק י', אינו דופן, אלא כלל גדול: הפרק מהווה יחידת תכנון ואינו רק אוסף הלכות בנושא מסוים. התוצאה המעשית מגלוי זה היא: הצגת פרק משנה מחולק ומסודר לפי מבנהו ולא לפי חלוקה שרירותית. במאמר הזה אציג רק פרק אחד מפרקי מסכת שביעית על מבנהו לפי נוסח משנת אלבק. זה מאפשר את ראיית הפרק כיחידת תכנון ומביא ישירות להבלטת החלוקה הפנימית. חושבני שיש במאמר זה לספק כלי עזר ללומדי מסכת שביעית, ולא להוכיח תיאוריה כל שהיא. אוסיף אך הערות באותם מקומות שהם דרושות להבנת דרכי בחלוקה בתוך הפרקים. להלן דוגמה מפרק ג' במסכת שביעית.

פרק ג' – הדגמת השיטה

כדי להמחיש את התועלת שבהדפסה הלא השגרתית הזאת, אציג את דרכי בחלוקת הפרק השלישי. הפרק הזה מדגים בצורה חדשה את רוב היסודות של חלוקה פנימית.

(א) "מאימתי מוציאין זבלים לאשפות? משיפסקו עובדי עבודה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: משייבש המתוק. רבי יוסי אומר: משיקשור".

(ב) "עד כמה מזבלין? עד שלש שלש שלש אשפות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך, מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפות רבי שמעון אומר: "אף על האשפות".

(ג) "עושה אדם את שדהו שלש שלש שלש אשפות לבית סאה. יתר מכן – מחציב, דברי רבי שמעון. וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. עושה אדם את זבלו אוצר. רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך. רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמד שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע".

(ד) "המדיר את שדהו, עושה סהר לבין סאתים. עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית. נמצא מדיר בית ארבעת סאין. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בית שמונת סאין. היתה כל שדהו בית ארבעת סאין, משיר ממנה מקצת מפני מראית העין, ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין".

בארבע המשניות הראשונות של הפרק השלישי של מסכת שביעית ניכר נושא משותף, – "זבל", הנושא הזה אינו כה מובהק במשנה ד', אבל במשנה ה' (ראה להלן) "לא יפתח אדם מחצב" מראה שיש הפרדה ברורה בין ארבעת המשניות האלו ובין המשך הפרק. זה היסוד הראשון בזהויה המבנה הפנימי, הפרדה על פי נושאים. ההלכות שבארבעת המשניות, מהוות יחידת תכנון ברורה. יש לה אפילו סיום החזרה לפתיחה וסוגר אותה כיחידה נפרדת: "ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין" (ד') "מאימתי מוציאין זבלים" (א').

1. רצף-פיסקה-קטע

מצאנו שארבעת המשניות הראשונות של הפרק הן יחידה אורגנית. בהמלצתו של מורי ורבי פרופ' פרידמן כניתי את המרכיב הזה בשם: "רצף", כי הוא כולל מספר הלכות רצופות. בדרך כלל, הרצף יותר גדול ממשנה אחת. הרצף שלפנינו מורכב משלוש יחידות: א' ב' ג'; ד' ובכל אחת מהן, שלוש הלכות הכוללות לשון חזרת. לדוגמא: משנה ד' עוסקת כולה בדיר ומהווה יחידה נפרדת בתוך הרצף. בתוך משנה זו אפשר לזהות שלוש הלכות נפרדות:

- (1) "המדיר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית" וכו'.
- (2) "היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משיר ממנה מקצת מפני מראית העין".
- (3) "ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין".

בכל אחת משלושת ההלכות חוזרת הלשון "שדהו". הרי אומר, הרצף בנוי משלושה תת קובצים של שלושה אלמנטים כל אחד, וסך הכל תשעה אלמנטים ברצף. כניתי את החלק היותר קטן בתוך הרצף בשם: "קטע" והקובץ של קטעים בשם: "פיסקה". בדרך זו משנה ד', הינה פיסקה מורכבת משלושה קטעים. שלושת המרכיבים בפרק הם לפי גודלם: הרצף, הפיסקה והקטע. הם יסומנו כך: הרצף בסיפורה, הפיסקה באות עברית והקטע באות לטינית. לדוגמה (1-ב-1) מסמלת את הקטע השלישי בפיסקה השניה של הרצף הראשון. החלוקה למשניות לפי אלבק תסומן על ידי אות עברית בסוגריים. והרי הרצף המודפס לפי מבנהו:

2. רצף משניות א'-ד'

A. (א') "מאימתי מוציאין זבלים לאשפות? משיפסקו עובדי עבודה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר משייבש המתוק. רבי יוסי אומר משיקשור".	A. (ג') "עושה אדם את שדהו שלש שלש שלש אשפות לבית סאה. יתר מכן מחציב דברי רבי שמעון. וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה".	A. (ד') "המדיר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדיר בית ארבעת סאין רבן שמעון בן גמליאל אומר בית שמונת סאין".
B. (ב') "עד כמה מזבלין? עד שלש שלש שלש אשפות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך".	B. "עושה אדם את זבלו אוצר. רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה".	B. "היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משיר ממנה מקצת מפני מראית העין".
C. "מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפות. רבי שמעון אומר אף על האשפות".	C. "היה לו דבר מעט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע".	C. "ומוציאין מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין".

הרצף מודפס בשלושה טורים מקבילים, א"ג, שהם שלוש הפסקאות. בפסקה (א-1) — כל קטע כולל את הלשון "אשפתות". בפסקה (ב-1) — הנוסחה "אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה" חוזרת בכל קטע, וב-1 (ג) "שדהו". המבנה של הרצף — 3×3 — משקף את מה שמוזכר בתוכו: "שלש, שלש, שלש אשפתות". כאילו להבליט את ההיבט של התכנון. הפסקה האמצעית (ב-1) מגשרת בין הפסקאות שלצידיה בכך: (א-1) משלבת את הלשון החוזרת של הפסקה הראשונה "אשפתות" וזו של הפסקה השלישית "שדהו": "עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות". החלוקה הפנימית לשלוש פסקאות משתקפת רק חלקית בחלוקה למשניות. משניות ג' וד' חופפות לפסקאות (ב-1) ו-(ג-1), אבל משניות א' ו-ב' כלולות שתיהן בפסקה אחת (א-1). אנחנו מתחילים לראות שהדפסת הטקסט לפי החלוקה הפנימית, יכולה לעזור למי שרוצה למלא את ידו "הכילות של משנה".

3. רצף משניות ה' — ז'

(ה) "לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מרביות של שלש על שלש על רום שלש שעורן עשרים ושבע אבנים".

(ו) "גדר שיש בו עשר אבנים של משאוי שנים שנים, הרי אלו ינטלו. שעור גדר עשרה טפחים פחות מכן, מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח. במה דברים אמורים? מתוך שלו, אבל מתוך של חברו, מה שהוא רוצה יטול. במה דברים אמורים? בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית, אבל אם התחיל בו מערב שביעית — מה שהוא רוצה נטל".

(ז) "אבנים שזעזעתן המחרשה או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתיים של משאוי שנים שנים — הרי אלו ינטלו. המסקל את שדהו, נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן גרגר של צורות או גל של אבנים — נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. אם יש תחתיהן סלע או קש — הרי אלו ינטלו".

שלושת המשניות הבאות; ה"ז, מרכיבות עוד רצף משולש העוסק באבנים המצויות בשדה. אפשר לחלק אותם באופנים אחדים. במשניות ה"ו העוסקות במחצב וגדר, האבנים מיועדות לשימוש לעומתם במשנה ז', האבנים אינם מיועדות לשימוש מלכתחילה. משניות ה', ו' וראשית ז' עוסקות במידות: "שנים של משאוי שנים שנים", "שיעור גדר" וכו'. מ"המסקל" אין עוד מידות. יש גם חזרות לשון. "הרי אלו ינטלו" חוזרות שלוש פעמים, אחת במשנה ו' ופעמיים במשנה ז'. יש גם זוג הלכות בתוך משנה ז' המבוסס על חזרה של: "נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ". הזוג הזה גם זוהה כשונה מיתר ההלכות ברצף, כי אין בו מידות. לכן אפשר לקבוע שהפסקה האחרונה ברצף, מורכבת משני קטעים "המסקל" ו"וכן גרגר". אם כן נשארות ארבע הלכות לסדר:

1. (ה) "לא יפתח אדם מחצב".
2. (ו) "גדר שיש בו עשר אבנים".
3. "שיעור גדר".
4. (ז) "אבנים שזעזעתן המחרשה".

במבט ראשון, החלוקה לפי המשניות המשלבת במשנה ו' את שתי ההלכות המזכירות "גדר" — מתקבלת על הדעת. אומנם, מבחינה תוכנית, משנה ה' וראשית ו' מהווים זוג הלכות כי שניהם מפרטים מספר אבנים: "עשרים ושבע אבנים" (מ"ה), "עשר אבנים" (מ"ו). לכן סדרתי את הרצף כשלושה זוגות:

א-2	ב-2	ג-2
A. (ה) "לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מרביות שהן שלש על שלש על רום שלש שעורן עשרים ושבע אבנים".	A. "שעור גדר עשרה טפחים פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח. במה דברים אמורים? מתוך שלו, אבל מתוך של חברו — מה שהוא רוצה יטל. במה דברים אמורים? בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית, אבל אם התחיל בו מערב שביעית — מה שהוא רוצה נוטל".	A. "המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ".
B. (ו) "גדר שיש בו עשר אבנים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו".	B. (ז) "אבנים שזעזעתן המחרשה או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתיים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו".	B. "וכן גרגר של צורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו".

על אף ההתלבטויות לגבי קשרם של "גדר שיש בו" ו"שעור גדר", הרי שבסידור ההלכות כפי שהן לפנינו, יש מספיק ראיות שהוא משקף את תכנונו של העורך. הדבר הבולט ביותר הוא, שכל אחת משלושת הפסקאות מסתיימת באותה הנוסחה "הרי אלו ינטלו" וכל קטעי B כוללים את הלשון "אבנים".

כזכור, מצאנו ברצף הראשון, שהפסקה האמצעית מסומנת כאמצעית בטכניקה של "שילוב הקצוות". הקטע הראשון שלה כולל את הלשון החוזרת של שתי הפסקאות האחרות. גם כאן, הקטע הראשון בפסקה האמצעית (א-2) משלב את לשון הפסיקאות הסמוכות לו. "שעורן עשרים ושבע" (א-2) ו"מניח את הנוגעות בארץ" (א-2) משתלבים (א-2) "שעור גדר עשרה... וגוממו עד פחות מהארץ". השילוב הלשוני יותר חלש כאן מברצף הראשון, אבל הוא מחוץ על ידי שילוב רעיוני-צורני. הפסקה הראשונה (א-2) נוקטת בשיעורים וכן בפסקה האמצעית (ב-2) "שעור גדר". הפסקה השלישית (ג-2) על שתי קטעים מזכירה אבנים "הנוגעות בארץ" וכן בפסקה האמצעית: "אבנים שזעזעתן המחרשה", "וגוממו עד פחות מהארץ טפח".

4. הקשר בין הרצפים

נבדוק עכשיו את הקשרים בין שני הרצפים (ראה להלן חלוקת פ"ג). השוואתם מגלה קשרים בין חלקים מקבילים ברצפים. ב(א-1) מצאנו "עד שלש שלש אשפתות" ובחלק המקביל של הרצף הבאה (א-2) "עד שיהיו בו שלש מרביות שהן שלש על שלש". ב(א-1) "יתר מכאן מחציב" ובמקביל "פחות מכן מחציב" (א-2). בפסקה השלישית של הרצף השני (א-2) מופיעה "שדהו" שהיא מילת מפתח בכל הפסקה המקבילה (א-1). יש גם דמיון בין חזרות מקבילות בתוך שני הרצפים. ברצף הראשון יש הקבלה לשונית בין (א-1) "מוסיפין על האשפתות" ובין (א-1) "מוסיף עליו". לכאורה אין בהקבלה הזאת להוכיח שהוא יותר ממקרה. אבל באותם מקומות ברצף הבא, הקטע האחרון של הפסקה הראשונה (א-2) ושניה (ב-2) חוזרת הנוסחה של "משאוי שנים שנים". נראה לי שכפילות ההקבלות מעידה על מערכת אחת פנימית מורכבת מדי, מלהיות רק סדר נוח ללימוד "הכילות של משנה". יתכן ששני הרצפים תוכננו במקור כמקבילים זה לזה.

5. רצף משניות ח"י

נפנה עתה לרצף השלישי ואחרון בפרק. הוא מורכב משלוש פסקאות העוסקות בהבטים של בנין. (ח) "אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקן לשביעית. אבל בונה הוא בשביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקן למוצאי שביעית, ולא יסמך בעפר, אבל עושה הוא חיץ כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו ולטלה — הרי זו ננטלת".

(ט') "אבני כתף באות בכל מקום, והקבלן מביא מכל מקום, ואלו הן אבני כתף: כל שאינה יכולה להנטל באחת יד, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: אבני כתף כשמן, כל שהן נטלות שתיים שלש על הכתף."

(י') "הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים — מותר להעמיק עד הסלע. מה יעשה בעפר? צוברו ברשות הרבים ומתקנו, דברי רבי יהושע. רבי עקיבא אומר: כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים, כך לא יתקנו. מה יעשה בעפר? צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין."

כאן החלוקה למשניות מהווה אבן מחלוקת בין המפרשים. הרמב"ם ורוב המפרשים נאלצו למצוא פירוש לסוף משנה ח' "כל אבן" המקשר אותו לבנין המדרגות. אילו נותק הקטע הזה וצורף למשנה הבאה היתה מתבהרת זיקתו אליה. "כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו ולטלה" מושוואת ל"אבני כתף" שהן "באות מכל מקום". (הראב"ד פירש הקטע "כל אבן..." כיחידה עצמאית סגורה העוסקת בדיני גזל). ובכך גם כאן רצף עשוי שלוש פסקאות:

א-3	ב-3	ג-3
(ח') "אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקן לשביעית. אבל בונה הוא בשביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקן למוצאי שביעית ולא יסמך בעפר אבל עושה הוא חזין."	"כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו ולטלה — הרי זו תנטל."	(י') "הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע."
משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקן למוצאי שביעית	(ט') "אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן מביא מכל מקום ואלו הן אבני כתף."	מה יעשה בעפר? צוברו ברשות הרבים ומתקנו, דברי רבי יהושע רבי עקיבא אומר: כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו. מה יעשה בעפר? צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין וכן החופר בור ושיח ומערה."
ולא יסמך בעפר אבל עושה הוא חזין.	כל שאינה יכולה להנטל באחת יד, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתיים שלש על הכתף."	מה יעשה בעפר? צוברו ברשות הרבים ומתקנו, דברי רבי יהושע רבי עקיבא אומר: כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו. מה יעשה בעפר? צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין וכן החופר בור ושיח ומערה."

גם ברצף השלישי ישנם היבטים של תכנון בתוך הרצף, וכן קשרים בין הרצף לשאר הפרק. הפיסקה הראשונה והשלישית מגלות סימנים מובהקים של תכנון מקביל: "אין בונים מדרגות... ולא יסמך בעפר" (א-3) כנגד "הבונה גדר... מה יעשה בעפר" (ג-3). הפיסקה האמצעית עוסקת כולה באבני בניה. ברור שיש לה קשר תוכני לשתי הפסקאות העוסקות בפירוש בבנין, אבל יחד עם זאת לא נהיר סיבה עניינית שהיא תפריד בין (א-3) ובין (ג-3). סיבה אפשרית תוזכר בהקשר היחס בין הרצף השלישי ובין מבנה הפרק כולו.

6. היחס בין שלשת הרצפים

הרצף השלישי מתחבר לשניים הראשונים על ידי שתי הפסקאות החיצוניות. הן מתקשרות לפסקאות החיצוניות של הרצף הראשון. ארבעת הפסקאות האלה הן כארבע "כנפות" הפרק. ב(ג-3) "צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין" ובמקביל "ומוציא מן הסהר ונותן לתור שדהו כדרך המזבילין" (א-1). בצד השני "משפסקו הגשמים" (א-3) ו"משפסקו עובדי עבודה... משייבש" (א-1). יש עוד קשר בין הפיסקה השלישית (ג-3) ובין המקבילות לה. כולן מתחילות בה' הידיעה: "המדיר" (א-1), "המסקל" (ג-2), "הבונה" (ג-3). העדר מוחלט של אותה הצורה ביתר הפרק מצביעה עליה כחלק מן התכנון הכולל. משקלה מחוץ על ידי הופעת "שדהו" בכל אחת משלוש הפסקאות: "המדיר את שדהו" (א-1), "המסקל את שדהו" (ג-2), "הבונה גדר... צובר בתוך שדהו" (ג-3). יש דמיון רב בין הפיסקה האמצעית ברצף השלישי (ב-3) ובין כלל הרצף השני. לשון "אבנים" חוזרת ארבע פעמים ברצף השני וכן ארבע פעמים בפיסקה (ב-3). נוסחת במפתח של הרצף השני "הרי אלו ינטלו" המופיעה בסוף כל אחד משלוש הפסקאות חוזרת בפיסקה (ב-3) בלשון יחיד "הרי זו תנטל". קשה לא לראות בתופעה הזאת יד מכוונת. הרצף העוסק באבנים הוא האמצעי משלושה וכן

הפיסקה (ב-3) היא אמצעית. יש התאמה מסוימת בין שתי הפסקאות הקיצוניות של הרצף השלישי ובין שני הרצפים הקיצוניים. הנושא המאחד את חלקי הרצף הראשון הוא זבול שהוא תקון השדה לקראת מוצאי שביעית. בפיסקה הראשונה של הרצף השלישי: "בונה הוא בשביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקן למוצאי שביעית". הנושא של הרצף השלישי הוא בניה. הפיסקה השלישית שלו "הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים" נוקטת בבניה שאינה תקון השדה. לכן יש שלוש ראיות נפרדות שהרצף השלישי תוכנן לשקף בשלוש פסקאותיו את כלל שלושת הרצפים של הפרק לפי סדרם:

1. היחס בין הפיסקה הראשונה ברצף השלישי (א-3) ובין השלישית (ג-3) המבוסס על "בונין... עפר" בדילוג על הפיסקה האמצעית משתקף בקשר בין הרצף הראשון והשלישי שציינתי כ"ארבע כנפות הפרק" המדלג על הרצף האמצעי.
2. הנושאים של שלושת הרצפים משתקפים בשלוש הפסקאות של הרצף השלישי.
3. לפיסקה השניה (ב-3) זיקה לשונית חזקה מאוד לרצף השני.

חשיבות הפרק הזה כהקדמה ללימוד המשנה לפי המבנה הפנימי, נובעת מהימצאותם בתוכו של סוגים שונים של קשרים בין המרכיבים השונים של הפרק. ברצף הראשון מצאנו לשון חוזרת בתוך הפיסקה. כל אחת משלוש פסקאות הרצף כוללת שלוש חזרות של מילה או נוסחה. המילים שונות בכל פיסקה אבל מספר החזרות השווה בכל אחת קובע צורת הרצף. שונה היא הנוסחה החוזרת המאגדת את פיסקי הרצף השני. כל פיסקה נגמרת ב"הרי אלו ינטלו". לכן הנוסחה החוזרת קובעת את עצם החלוקה לפסקאות. מצאנו אפוא שהפיסקה השלישית של כל שלושת הרצפים כוללת ניסוח דומה המורכב מפתחה בה' הידיעה ו"שדהו". נראה לי, שתפקיד הדמיון הזה הוא, להראות ששלושת הרצפים תוכננו במקביל. לכן אפשר להגדיר לפרק צורה של לוח עשוי שלוש שורות ושלושה טורים. מצאנו שני קווי תכנון מכוונים, קו אופקי המתבטא ברצפים, וקו אנכי החוצה את הפסקאות השלישיות. העמדת כל הפרק בצורה של לוח מגלה עוד קו תכנון, קו אלכסוני מימין למעלה עד לשמאל למטה דרך (א-1) (ב-2) ו(ג-3).

א-1	ב-2	ג-3
(א) "מאימתי מוציאין זבלים?"	"במה דברים אמורים?"	"מה יעשה בעפר?"
צוברו ברשות הרבים ומתקנו.	מתוך שלו.	צוברו ברשות הרבים ומתקנו.
(ב) "עד כמה מזבילין?"	"במה דברים אמורים?"	"מה יעשה בעפר?"
בומן שלא התחיל בו מערב שביעית.	צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין.	צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין.

בכל אחת משלוש הפסקאות נשאלות שתי שאלות. ב(ב-2) ו(ג-3). שתי השאלות זהות בכל פיסקה. יתכן שיש גם קשר אלכסוני משמאל לימין המתבסס על תוכן התשובות לשתי השאלות "במה דברים אמורים" בפסקה המרכזית (ב-2): "שלו" (ב-2) — "שדהו" שלוש פעמים ב(א-1); "מערב שביעית" (ב-2) — "ערב שביעית" (א-3). הקשר האלכסוני הינו פחות חד משמעי מאשר האופקי. אבל "אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר", וכל מי שילמד את הפרק בשים לב לקשרים האלה "ימצא בידו חבילת משנה עשויה חבורות חבורות כתות כתות".

בפרק שהבאתי כאן, שלושה רצפים משולשים, מבנה שאסמן: 3×3 . אולם יש פרקים, ובמסכתנו הם הרוב, שיש בהם רצפים בגדלים שונים. בפרק הראשון חמישה רצפים. שניים מהם דומים לרצפים של הפרק השלישי, דהיינו מורכבים משלוש פסקאות כל אחת. אבל שלושה רצפים בפרק הראשון, אין בהם אלא פיסקה אחת בלבד. (למעשה הכנוי "רצף" אינו מתאים להלכה בודדת. יתכן "ששורה" תתאים יותר). חמשת הרצפים של הפרק הראשון מסודרים בתבנית סמטרית: $1 - 3 - 1 - 3 - 1$. הרצפים המשולשים הם השני והרביעי, הפסקאות הבודדות הן בשורות: הראשונה, שלישית וחמישית. זה הכלל: בכל הפרקים של המסכת, וכן במאות הפרקים שניתחתי עד עכשיו: יש לפרק מבנה סמטרי!